

KULTURENS BØRN - BØRNEKULTUR

Af lektor Jette Eistrup, Institut for kultur og samfundshistorie, Ilisimatusarfik

Indledning

Allerførst vil jeg gerne takke arrangørerne for invitationen til denne spændende konference. Ikke mindst er jeg glad for at have mulighed for at følges med en af vore kandidatstuderende, Dorthe Olsen, som udmærker sig ved at være en rigtig Sisimiormioq. Derudover er hun en særdeles aktiv og engageret studerende, som gør sig mange tanker om Grønlands fremtid.

Det er et klogt og modigt valg af arrangørerne at give plads til en kommende kandidat. Det giver en mulighed for at knytte bånd mellem den tilsyneladende lidt lukkede akademiske verden og virkeligheden udenfor. Det er mit håb, at denne konference vil åbne nye muligheder for samarbejde på tværs af sektorer og faglige discipliner, og at Ilisimatusarfik måske også kan finde sin plads i et sådant samarbejde.

Som universitet er vi ikke i samme grad som politikere og behandlere underlagt et krav om øjeblikkelig anvendelighed af vores undersøgelser. Faktisk er én af vores fornemste opgaver at stille viden til rådighed. Det stiller ofte flere spørgsmål end anvisninger på praktiske løsninger på samfundsmæssige problemer.

Det skal ikke være nogen hemmelighed, at hensigten med mit indlæg er en opfordring til at diskutere relevansen af etablering af en egentlig barndomsforskning i Grønland. Det vil give en indsigt i de eksisterende holdninger til børn: hvad de bør lære, hvad man mener, de kan lære, hvordan de skal lære det. Det er også interessant at høre holdninger om, hvad hensigtsmæssig opvækst skal indeholde, hvilke autoritetsforhold man mener, at børn skal forholde sig til og hvad der er værdifuld viden, hvornår og for hvem.

En nærmere undersøgelse af disse aspekter vil samtidig give et fingerpeg om de værdier og sammenhænge, som samfundet står for og vil arbejde hen imod.

Opfattelser af børn

I det voksne samfunds omgang med børn og i den måde samfundet og dets medlemmer taler om børn på, afdækkes et samfunds normer og værdier, menneskesyn og udviklingsforståelse.

Som antydnet i mit abstract, vil jeg tage udgangspunkt i begrebet børn og barndom som en social og kulturel konstruktion og en given størrelse, som der kan manipuleres med. Dette betyder, at Kaj Birket-Smith's (en af de første etnografer i Danmark) udtalelse om at "Børn er børn over hele kloden" (1948;436) må ses som en sandhed med modifikationer.

Kun fra et snævert fysiologisk perspektiv giver det mening at tale om, at en bestemt alders-gruppe universelt set er ens. Der er store variationer i opvækstbetingelserne verden over. Men også opfattelsen af hvad børn er og kan, hvordan de skal omgås, og opfattelsen af børns handlinger og råderum er forskellige i sociale miljøer. Forskellene er mere slående end lighederne. Når vi på TV ser dronning Margrethe besøge eksJugoslavien og bliver vidne til hendes møde med en stor gruppe gadebørn, ser vi, med hendes egne ord : "Ansigtet vi slet ikke kender". Jeg tror, at jeg kan tillade

mig at tolke dette udsagn som et udtryk for, at disse børns erfaringer og opvækstvilkår afspejles i deres ansigter og viser os en virkelighed, som vi normalt ikke forbinder med barndommen.

For mange børn er barndommen kort og brutal, og børn udsættes for oplevelser, som vi normalt forbinder med voksenlivets barske realiteter, stofmisbrug, seksuelle overgreb, manglende omsorg og halv- eller helkriminelle løbebaner. At skulle tage vare på sig selv og måske også andre børn, at kæmpe for den fysiske overlevelse uden beskyttelse fra hverken forældre eller samfundet, er en realitet for mange børn i krigsområder eller på gaderne i Mexiko og Bombay. At skulle påtage sig voksenansvar over for sine forældre, er en erfaring, som også nogle børn i Grønland har måtte gøre sig.

Når det slår så hårdt at være vidne til disse, i vore øjne, alt for tidligt voksne børn, er det, fordi vi har et billede af, hvordan den ideale barndom skal se ud. Barndommen er for os en periode, hvor mennesket har sin uskyld i behold. Det betyder, at ansvaret for både den fysiske overlevelse og den sociale og kulturelle oplæring, ligger i hænderne på omsorgsfulde voksne. Barndommen defineres ofte generelt som en uskyldig tilstand af leg og læring i trygge omgivelser. Udviklingspsykologien og pædagogikken opstiller normer for ideale udviklingstrin, og retningslinier for det optimale tidspunkt for indlæring af sociale og kulturelle færdigheder. Det gælder ikke mindst graden og hurtigheden af at afvikle afhængighedsrelationen til de voksne.

Nu må I ikke misforstå mig, når jeg nu postulerer, at psykologi og pædagogik ikke kan stå alene i en undersøgelse af, hvorledes man her i landet kan gøre risikobørn til mønsterbrydere. Selv om nogen somme tider ytrer sig i modsat retning, er der ingen tvivl i mit hjerte, i hvert fald, at den indsats, der er gjort inden for både synliggørelse, forebyggelse og behandling af omsorgsskadede børn og unge i de seneste år, er bemærkelsesværdig. Samarbejdet mellem private organisationer, offentlige og private institutioner og ikke mindst private mennesker, det være sig forældre eller plejeforældre, ser jeg faktisk som noget unikt, ikke bare for det arktiske område, men også set i et vestligt perspektiv.

Behov for bidrag

Men når vi nu er samlet her, så er det også et udtryk for, at hverken politikere, behandlere eller almindelige borgere stiller sig tilfreds med de allerede opnåede resultater. Viljen og modet til at gå videre og stadig gøre tingene endnu bedre for det grønlandske samfund, er en stærk og bærende kraft til fornyelse og udvikling på egne betingelser.

Jeg mener, at der er behov for social-antropologiske og samfundsorienterede bidrag i udviklingen ud over psykologiske og pædagogiske modeller for at få en forståelse for ændringerne i betingelser for at være barn, set i forhold til de overordnede samfundsmæssige og kulturelle ændringer.

Efter min mening er der brug for empirisk dokumentation af forskelle i opvækstvilkår, opfattelser af børn, i opdragelsesmetoder og børns udfoldelsesmuligheder i forhold til såvel fysiske som sociale omgivelser i det grønlandske samfund. Der er brug for beskrivelser, som belyser temaer om udvikling og handling. Disse beskrivelser vil understrege den relativitet, der ligger i opfattelsen af børn og vurdering af barndom.

Barndomsstudier kan rejse spørgsmål om kulturelle indlæringsprocesser, kontinuitet og forandring over tid i et samfund. De kan synliggøre temaer og værdier, som fremkommer i den daglige praksis.

Ved at analysere socialiseringsprocesser, normer og værdier i de måder, hvorpå de sociale omgivelser reagerer på over for børn, kan samfundsprioriteringer blive synlige, og dermed blive genstand for diskussion og politisk handling.

For mig at se må barndomsforskning i første omgang tage udgangspunkt i relationen mellem menneske og kultur. Det vil give et billede af, hvordan et menneske gøres kompetent og handlekraftigt inden for en kultur. Man kan måske sige, at man undersøger, hvordan børn opnår et kørekort til at blive fuldgældigt medlem af et fællesskab, med kendskab til kulturelle koder, udtalte regler for adfærd og den rette kulturelle tilegnelse af værdier og normer for accepterede handleformer.

Ud over denne kvalitative forskning, er det nødvendigt med en bestemt form for kvantitative undersøgelser, som i tal og procenter kan give fingerpeg om tendenser. At udvikle statistikker med udgangspunkt i barnet som enhed og ikke som vanligt enten det enkelte individ eller familien, har vist sig at give helt nye billeder på børns vilkår. Dette forsøg er gjort i det store internationale ”Childhood as a social phenomenon”, som jeg skal vende tilbage til.

Forskningens historie

Forskningen omkring barndommen som et selvstændigt begreb med bestemte historiske opståelses- og udviklingsbetingelser, og med en specifik og fra andre mennesker adskilt livs fase, er en forholdsvis ny foreteelse i de vestlige samfund. Den daterer sig så sent som til 1960, hvor den franske historiker Phillipe Ariés udgav sin bog "Barndommens historie", som nu betegnes som en klassiker inden for barndomsforskningen. Det gav startskuddet til en stadig mere omfattende forskning i, hvordan og hvornår barndommen blev opdaget og samfundsmæssigt anerkendt som et selvstændigt livsafsnit med specielle behov.

Ariés centrale tese var, at der først i 1700-tallets vesteuropæiske samfund opstår en særlig barndomsfølelse, og at barnet før denne tid kan betegnes som et lykkeligt individ, som frit kunne bevæge sig på tværs af klasser og alder. Hans tese gik også ud på, at den specielle omstændighed, som nu kendes som barndommens opfindelse, sker i den tidlige moderne historiske periode og resulterede i en udvikling af begrebet om den lukkede og private kerne- familie som et ideal billede, og som efter Ariés mening førte til ødelæggelse af barnets venskaber og sociale frihed.

Barndomsfølelsen er en ny overbevisning om, at børn er uskyldige og svage, og at uskylden skal værnes ved adskillelse fra de voksnes verden og svagheden skal fordrives med prygl og disciplin. Barndomsfølelsen er således forbundet med den nye familiefølelse, hvor kernefamilien begynder at lukke sig om sig selv, og trække skarpe grænser til det omgivne samfund.

Den moderne barndom begyndte med reguleringen af børns almene skolegang og beskyttelseslove mod de mest grusomme skader, som deltagelse i arbejdslivet i industrien udgjorde. Ariés underbygger sin tese med en undersøgelse af, hvorledes børn og barndommens verden er blevet afbilledet på malerier, også på en del skrevne kilder og karakteristisk er, efter hans udsagn, at børnene eksempelvis i Middelalderens Europa blev afbilledet og beskrevet som små voksne, og ikke som børn i moderne forstand.

Kritikken af Ariés går blandt andet på, at han fortrinsvis beskæftiger sig med den europæiske overklasse. Det er blevet påpeget, at for mange fattige børn, indtrådte det moderne begreb om barndom først langt senere. (Mette Bjerregaard Kirk : 1996)

Det gennemgående træk for denne forskningsretning er billedet af den idylliske fortid, hvor børnene voksede op tæt på familien, som del af familiens gøremål, hvor leg og oplæring skete i en uproblematisk vekselvirkning, og hvor barnet var vidne til og følelsesmæssigt forberedt på livets kendsgerninger. De levede i et socialt og økonomisk husstands-fællesskab med forældre og ofte andre voksne. De levede også med et ligefremt forhold til nøgenhed og biologiske fænomener som fødsel og død.

Samlet kan man sige, at før det 18. århundrede faldt det europæiske barns oplevelseshorisont sammen med de voksnes, på godt og ondt. Først med institutionaliseringen af skolegangen, skiller barndommen sig ud som et specielt socialt og kulturelt fænomen. Netop skoleforløbets varighed forlænger barndomstiden, hvor den før sluttede allerede i 5-7 års alderen. Synet på barnet skifter og forældre begynder i højere grad at engagere sig i barndommen, dog samtidig med en adfærd, som adskiller barnets verden fra de voksnes liv.

Den modsatte retning

En anden retning inden for barndomsforskning går i den stikmodsatte retning. (DeMause, 1974). DeMause søger at ophæve det angiveligt forsonlige skær, der hviler over Ariés frem stilling af relationen mellem børn og voksne i tiden, før barndommen og barndomsfølelsen for alvor er udbredt. DeMauses problematik er en repressions-problematik - en historiefremstilling, hvor vægten er lagt på knægtelse, magt og lidelse.

DeMause slår fast, at barndommens historie er et langt mareridt, som vi først for nylig er begyndt at vågne fra. Hans tese er, at jo længere man går tilbage i historien, jo lavere niveau finder man for børneomsorg, jo mere almindeligt var det, at børn blev slået ihjel, forbandet, terroriseret og misbrugt seksuelt. Uden at idyllisere nutiden, forsøger han at punktere myten om de gode gamle dage, til en fortælling om de onde gamle dage.

DeMauses udgangspunkt er en historisk-psykologisk analyse, som fokuserer på relationen mellem børn og voksne. Han koncentrerer sig om problemstillinger, der har med øjeblikke at gøre og som mest påvirker den efterfølgende generations psyke.

Det stærke ved DeMauses bidrag til barndomsforskningen er at turde se dét, som ikke er rart at se på og at ville fortælle en historie, som ikke er rar at fortælle. En kritik kunne være, at DeMauses fremstilling er baseret på en evolutionistisk tankegang. Det vil sige, at den ligger i forlængelse af en generel forestilling om kulturel udvikling som en fremskridts udvikling, der lineært må gå fra noget mindre udviklet og uciviliseret til noget mere udviklet, civiliseret og moderne. Fra noget negativt ladet til et stadie ladet med positive værdier.

Etnocentrisme

Vi kender inden for antropologien en lignende retning, den såkaldte etnocentrisme, som ser den vestlige verden som det absolutte højeste udviklingsstrin, og hvor andre kulturer placeres ind på lavere og dermed mere inhumane, uciviliserede udviklingsstrin.

Denne tankegang tenderer en forherligelse af det moderne vestlige samfund - vor moderne tid. Den påfører derved både andre kulturelle forståelsesformer og tidsperioder de normer og værdier, som er generelt gældende i dag. Herved overses også de åbenlyse problemer, som det moderne menneske og ikke mindst barnet konfronteres med, selv i dette barnets år.

Der må anlægges andre målestokke. I modsat fald risikerer vi at gøre os blinde for en erkendelse af, at undertrykkelsens former varierer med samfundsformen, historien og til enhver tid gældende kulturelle værdier.

Jeg tager disse to klassiske retninger inden for barndomsforskning frem for at vise, at det i forskningen ikke kun er et spørgsmål om,

- I. hvilke kilder man som barndomsforsker benytter
- II. hvilket perspektiv der anlægges
- III. hvilke kilder der tolkes
- IV. hvordan de fremstilles.

Det er i høj grad også et spørgsmål om betoningen og accentueringen af de særlige problemstillinger, der er vigtige at holde sig for øje.

Det begreb eller den forståelse, som forskeren møder sit genstandsfelt med, vil i høj grad være dirigerende og virke ind på det materiale, man arbejder med. Det man ønsker at være opmærksom på, kan man få øje på. Det man ikke ønsker at se, ser man ikke.

Anden forskningsmetode

Inden for den internationale barndomsforskning er der i de seneste 20 år sket et såkaldt paradigmeskift, altså en overgang til en anden forskningsmetode i studie af børn. (Allison James og Allan Prout, 1990), hvor man i højere grad er begyndt at interessere sig for børn som selv værende aktivt handlende og bevidste individer i relation til det omgivne samfund og børnenes indbyrdes relationer. Det vil sige, at udgangspunktet for denne forskning i høj grad beskæftiger sig med børn som ikke kun værende passive modtagere af kulturelle påvirkninger, men også som værende kulturelt skabende mennesker, som aktivt påvirker deres egen udvikling og som forhandler deres interesser og opfattelser af virkeligheden. I stedet for at se barnet som umodent, irrationelt og inkompetent i forhold til vidende og kompetente voksne, er den forskningsmæssige interesse begyndt at interessere sig for børn i sig selv, eller det man kalder barnet i egen ret.

For mig at se, er det netop dette skift i fokus, som også kendetegner overskriften for denne konference, hvor ordet risikobørn i sig selv dækker over en opfattelse af børn, som mere eller mindre passivt ubeskyttede individer, udsat for og underlagt strukturelle mønstre. Ordet mønsterbrydere udtrykker en anerkendelse af og forståelse for, at også børn har mulighed for aktivt at bryde sociale mønstre og undgå gentagelse af den såkaldte sociale arv.

At undersøge børnenes kultur, den måde børn hjælper hinanden på, opdrager hinanden på, støtter hinanden eller mobber hinanden på, vil indfange et univers, som viser, at socialisering ikke kun er noget, der sker mellem børn og voksne. At socialiseringen i høj grad er noget, der også sker mellem børnene indbyrdes, også når de er ude af de voksnes synsfelt. At turde gå ind i børns kulturelle univers er at turde fralægge sig sin voksencentrisme. Det vil sige at blive bevidst om, at voksnes syn

på og vurdering af virkeligheden ikke altid stemmer overens med børns virkelighedsopfattelse. Og at de voksnes definerings af børnenes behov ikke altid er i overensstemmelse med børnenes egne fortolkninger.

Denne moderne barndomsforskning ser barndommen som:

- *en social og kulturel konstruktion, der forandrer sig over tid*
- *som en social variabel, som ikke kan adskilles fra andre sociale variable så som klasse, køn og etnicitet*

og lægger vægt på:

- *at se barndom, børns kultur og børns sociale relationer til voksne, som noget, der må studeres i egen ret. Altså ikke må se børn som passive og strukturelt bestemte væsener.*

Forskellige vilkår

For at danne sig et billede af barndommens betingelser, er det vigtigt at synliggøre de problematikker, som talen om børn indgår i.

I et stort anlagt sociologisk barndomsprojekt, som fandt sted gennem et internationalt samarbejde mellem 16 lande, (Qvortrup) forsøgte man i slutningen af '80-erne at finde frem til, hvorledes børns vilkår kunne aflæses af de forskellige landes statistikker om levevilkår. Det viste sig, at de enkelte landes kvantitative materiale var utroligt forskelligt og generelt ekstremt dårligt. Samfundsmæssige forholds indvirkning på børn vilkår kunne ikke udledes direkte.

Jeg startede med et citat af Kaj Birket-Smith om, at børn er børn over hele kloden. Jeg pointerede, at efter min mening er dette udsagn en sandhed med modifikationer. Oplevelsen af og betingelserne for at være barn i Grønland varierer formodentligt og er afhængig af socioøkonomiske tilhørsforhold. Selv inden for vestlige velfærdsstater, som Grønland kan sammenligne sig med, er der store forskelle på synet på børn og deres økonomiske og deres sociale status. Disse forskelle siger noget om den enkelte kulturs normer for ansvarsfordeling mellem det offentlige og det private. Karakteristisk for relationen mellem børn og voksne i Grønland var, at de indgik i et fælles, men kønsspecifikt samvær i mange af hverdagens gøremål, fester og lege. Den aldersmæssige inddeling, som delte livet op i faser, tog udelukkende hensyn til fysiske og biologiske kriterier som størrelse og naturligvis kønsmodning. Således var klæde-dragten ikke aldersspecifik men kønsspecifik. Børnenes virkelighedshorisont var fælles med de voksne. Socialisering og oplæring til fremtidige pligter og arbejde blev formidlet direkte fra den voksne generation til børnene, som ved eksemplets magt udviklede færdigheder, som var nødvendige for overlevelse. Der var kulturelle normer for adfærd. Leg og deltagelse i arbejdsopgaver var to sider af samme sag, og der var således ingen opsplitning i det, vi i dag kender som arbejdstid og fritid.

Selv om billedet af den grønlandske barndom kan virke meget harmonisk og idyllisk, kan man dog ikke se bort fra det faktum, at børn i ekstreme perioder med sult og misfangst var en udsat marginalgruppe, sammen med forsørgerløse kvinder og gamle. De var de første, der bukkede under, enten ved udsætning eller ved sult, og også her spiller kønnet en rolle, drenge-børn holdt man længere på i håb om fremtidig forsørgelse. Derimod var pigerne langt mere udsatte, netop på grund af deres køn.

Den altafgørende relation for et barn til den voksne generation, var relationen til en forsørger. Uden forsørger, det være sig ens egen far eller en, som påtog sig dette ansvar, kunne dette være forskellen mellem liv og død i ekstreme situationer.

Efter kolonisationen

Kolonisationen betød i første omgang først og fremmest kristning, og med de kristne normer kom kravet om monogami. Dette fik en afgørende betydning. Med kristendommens indførelse blev de traditionelle regler for forsørgelsesmuligheder eksempelvis, at kvinder kunne blive anden hustru til en fanger, brudt. Kolonisationen medførte således en ny gruppe i samfundet, nemlig de forsørgerløse enker og børn. Op gennem kolonihistorien blev der indført forskellige former for offentlig eller privat forsorg for denne marginalgruppe baseret på koloniens midler. Men så længe bofællesskabet i de store fælleshuse holdt sig, var der dog internt i den grønlandske kultur mulighed for forsørgelse via madgaver, uafhængigt af koloniens administration.

Den traditionelle kulturs handlemuligheder i forbindelse med optagelse af plejebørn i et hushold har dog holdt sig gennem hele koloniperioden. Selvom disse børn ikke altid havde de bedste betingelser, var det fællesskabets mulighed for at imødekomme behov for forsørgelse og oplæring.

Jeg ønsker ikke her at fremstille det traditionelle grønlandske samfund som idyllisk. Livet har været hårdt, både for voksne og børn. Børnedødeligheden har til tider været ekstrem, sundhedstilstanden ligeledes, og selv om det var et egalitært samfund uden formelle ledere, har nogle grupper, især kvinder, gamle og børn i visse situationer været særdeles sårbare. Men rammerne for dette liv, dets fare og usikkerheder var kendte størrelser og overskuelige og forudsigelige og indgik som vilkår, man på bedste vis forsøgte at forholde sig til. Perspektivet for livet lå klart og overførslen af viden om disse livsvilkår skete gennem en direkte relation mellem voksne og børn. Forældrene opdrog deres børn til et liv, hvis vilkår de selv havde erfaringer med og færdigheder i. Den kulturelle måde at definere familie, slægtskab og forpligtende relationer på, det være sig gennem blodsband, fælles bolig, fangstpartnere, arbejds-fællesskab og navnefæller betød, at der eksisterede et socialt netværk, som var pejlingsmærke for det enkelte menneskes identitet og tilhørsforhold i relation til fællesskabet. Dette fællesskab sikrede identitet men bestemt også forsørgelse og videreførelse af erfaringer og dermed socialisering. Fremmede var kun de, som man ikke kunne definere sig i forhold til.

Tillad mig nu at gøre et tigerspring op til vore dages hjemmestyrede Grønland og betingelserne for børns vilkår i dag.

Der er sommetider en tendens til at idyllisere ikke bare den fjerne fortid, men også ens egen fortid. Vi er nok mange der mener, at dengang vi var børn og unge, da var der mening i tilværelsen. Livet synes ofte lettere og mere overskueligt, når man skuer tilbage, også selv om det bare er 30 - 40 år siden. Barndommen står ofte i et lyserødt skær.

At være barn på en grønlandsk boplads før den danske kolonisation eller bare før 2. verdens-krig, adskiller sig fra det erfaringsunivers, som selv bygdebørn i dagens Grønland refererer til. Det tidsmæssige perspektiv betyder ofte, at vi synes, at netop vores barndom var mere idyllisk og harmonisk, end den barndom vores egne børn erfarer. Koloniseringen, moderniteten og den hastige udvikling tilskrives ofte årsagen til de forandringer vi ser, den stigende individualisering og institutionalisering af barndommen. Når man ser meget overordnet på det, er det vel heller ikke helt

forkert. Men skal vi se fremad, er det nødvendigt med en noget dybere undersøgelse af, hvad disse forandringer har betydet både for det enkelte menneske og for hele kulturen.

Andre faktorer, så som boligbyggeri, virker ind på socialiteten. Selvom vi nu synes, at det er normalt med kernefamiliehuse, er det jo altså ikke den eneste mulige boform. Jeg har selv i over 10 år boet i kollektiv og ved, at selve boformen faktisk afføder andre sociale bånd end kernefamilier. Hele ideologien om den lykkelige kernefamilie afføder også i sig selv problemer, når vi ved, at der bliver flere hushold med enlige forsørgere.

Fokus på børn

Det er bemærkelsesværdigt men ikke underligt, at fokus på børn og barndom i Grønland i de seneste år udspringer af en konstatering af, at der er problemer. Tallene for selvmord blandt unge, stofmisbrug og ikke mindst omsorgssvigt og direkte seksuelt misbrug af børn har været og er stadig foruroligende høje, ligegyldigt om man sammenligner tallene med andre lande eller bare lader dem tale for sig selv.

Sådanne tegn på dysfunktion fører til nye forsøg på at definere børns rettigheder, som eksempelvis ved at underskrive Børnekonventionen, og ved at foretage skridt, der kan beskytte børn mod overgreb og som understreger tiltag, der defineres som værende i børnenes bedste interesse.

Processen med en stigende opmærksomhed over for børn, falder således sammen med en stigning i undersøgelser af psykologisk og psykiatrisk og pædagogisk karakter. Opmærksomheden over for barndommens betingelser har således tendens til at blive et psykologisk fænomen, hvor forebyggelse og behandling kommer til at få en meget fremtrædende plads. Der er også en tendens til at individualisere problemerne til det enkelte barn eller den enkelte krænker. Og der er ingen tvivl om, at det er nødvendigt og at man her i landet fortsat må kæmpe for at få stadig flere behandlere, supervisorer og behandlingssteder for børn, som har været udsat for omsorgssvigt og overgreb.

Men hvis man skal håbe på at opnå mere end at sætte plaster på sårene, tror jeg, at det kræver, at man supplerer disse tiltag med meget nøje undersøgelser af de sociale, økonomiske og kulturelle vilkår, som danner rammerne for samfundet og er den virkelighed, som både de udsatte børn men også alle de andre børn skal forholde sig til og lære at begå sig i.

Hvad der har karakteriseret det grønlandske samfund i de sidste årtier inden årtusindskiftet, er en stigende institutionalisering og individualisering. Børn tilbringer en stadig større del af deres vågne liv i institutionelle sammenhænge. Skolen og dens fordringer og tilbud om uddannelse og vidensindlæring springer særligt i øjnene. De uddannelser og den viden, som i dag er nødvendigt for børn at tilegne sig for at kunne begå sig i det fremtidige samfund, er i dag i endnu højere grad end for bare 40 år siden næsten ukendt land for forældregenerationen.

Nye normer og værdier præsenteres for børnene og deres, dvs børnenes strategier og tackling af denne nye videnshorisont og de nye krav har ofte ingen relation til forældregenerationens erfaringsunivers. Børnene, og hermed mener jeg hele gruppen af børn og unge, er allerede mønsterbrydere og måske derfor i risiko. Nogle af de problemer, som ofte karakteriseres som identitetsproblemer og vel også er det, er måske et udslag af det voldsomme arbejde, ofte meget usynlige arbejde, som børnene faktisk præsterer i det daglige som brobyggere mellem

forældregenerationens livserfaringer, og de nye udfordringer og kulturmønstre, som børnene skal leve op til.

Livsperspektivet

Hvis man tillader sig at se på relationen mellem voksne og børn som også indeholdende et magtaspekt, så kan man måske sidestille de voksnes overgreb og fralæggelse af omsorgs-ansvar som en reaktion på denne mønsterbrydning. Hvis de voksne ikke føler, at de længere kan stå til rådighed med vejledning og videnserfaring over for deres børn og hvis de mange sociale institutioner, det være sig skole, socialvæsen og forsørgelse og ikke mindst arbejds-markedet, har udviklet systemer, som i langt højere grad end før tilsyneladende næsten mono-poliserer den rette måde at løse sociale og kulturelle problemer på, og hvis disse systemer samtidig er uigennemskuelige og aktiveres på tilsyneladende tilfældige tidspunkter, hvis de opleves som havende sit eget liv, så går livsperspektivet tabt. Gøres kulturel identitetskabelse til et individuelt projekt, så taber såvel børn og forældre.

Fremtiden er ikke længere forudsigelig og kendt, men det er en god ballast i en verden i forandring at kende sine rødder. Her mener jeg, at man kan sætte ind. Ikke ved at formidle en idylliseret version om de gode gamle dage, heller ikke ved at smide de kulturelle rødder ud med badevandet, men ved at inddrage både voksne og børn, i og uden for institutionerne, i en samtale om hvordan mennesker i dette land har håndteret kulturelle forandringsprocesser før i tiden, og hvordan de har handlet i ændringsprocesser.

Denne samtale kan tage mange former, som institutionaliseret undervisning i skolen, som udgangspunkt for folk i behandling, som almindelig udvist interesse i ethvert samvær mellem mennesker.

Institutionaliseringen af socialiseringen og hele det sociale system har tavsgjort en stor kapital af vigtig viden. Kulturel identitet skabes både med et nøgternt syn på og viden om fortiden og et klart syn på fremtiden og ikke mindst skabes kulturel identitet ved, at det enkelte menneske anerkendes og synliggøres som aktiv kulturskaber.

Sådan var det i fortiden, sådan er det i dag. Og børn skal, som alle andre mennesker, anerkendes som mennesker, der ikke blot har brug for beskyttelse mod en barsk voksen verden og en uforudsigelig fremtid, men som respekterede aktive medskabere af denne fremtid.

At få viden om nye og gamle værdier kræver både tale og at kunne lytte. Det kræver åbne diskussioner om værdier og holdninger på alle samfundsmæssige niveauer. Og i denne samtale bør både risikobørn og mønsterbrydere have en stemme med, sammen med deres forældre.

FOREBYGGER FOREBYGGELSE?

Af stud. mag. Dorthe Katrine Olsen, Ilisimatusarfik

- Et forsøg på at definere forebyggelse i praksis

Som studerende på Ilisimatusarfiks Institut for Kultur og Samfund er det mig en glæde at kunne deltage i dette seminar. Selvom jeg ikke har direkte engagement i omsorgen for børn og unge, er det min opfattelse, at mit oplæg er et relevant emne i arbejdet inden for socialområdet. Når jeg stiller spørgsmål omkring forebyggelse, er det ikke ensbetydende med, at jeg har noget imod de mange aktiviteter inden for forebyggelsesarbejdet - dét som jeg prøver at kredse mig ind omkring, handler om forståelsesproblemet inden for metoderne i forebyggelse.

Mit oplæg er et referat af min opgave i kultur og samfund, hvor opgaven handler om forebyggelse og forskellene før og nu i opfattelsen af dét at forebygge. Mit udgangspunkt er at se forholdene etnohistorisk og socialpsykologisk, når det handler om at forebygge, hvordan at forebygge og baggrunden for at forebygge. Jeg har også prøvet at se på målgruppen og effekten i forebyggelsesarbejdet. Således har jeg også prøvet at problematisere emnet historisk og set i forhold til samfundsstrukturen.

I forbindelse med et studieophold i Tasiilaq har researchen omkring forebyggelse været en styrke i min argumentation, selvom selve det korte ophold, som tilfældet var, kunne give en mangelfuld research på området.

Vi hører meget om samfundsproblemerne i Grønland: Omfattende alkoholmisbrug, seksuelt misbrug af børn, selvmord, drab og lignende problemer. Problemer, som forhindrer mennesker til at komme videre i deres liv i den rigtige retning. Der er familier med problemer, hvor børn er ofre for forældrenes omsorgssvigt. Men vi skal ikke glemme, at der er sket mange positive ting i samfundsudviklingen, selvom familielivet og kulturen kan være nok så udsat midt i de kaotiske omvæltninger.

Begreberne *pinaveersaartitsineq* og *pitsaaliuineq* bliver brugt på grønlandsk i den betydning *at forhindre noget i at ske - pinaveersaartitsineq* og *pitsaaliuineq - at forebygge*. At forebygge kan handle om mange ting: sundhed i kroppen, undgå sygdomme, formindske et alkohol-forbrug etc. Men emnet handler om forebyggelse set i forhold til strukturen i det sociale liv. Det handler også om målgruppen og forebyggelse med baggrund i primærforebyggelse. Det handler om at forebygge noget i samfundet, som man mener må bearbejdes til at udvikle sig til noget bedre.

Jeg har så stillet mig selv et spørgsmål: Hvordan påvirker forebyggelse selve målgruppen og virker resultaterne efter hensigten ?

Jeg har savnet teori og metode, der danner grundlag for forebyggelsesarbejdet. Jeg mener, at meget af arbejdet er baseret på metoder, der er anvendt i Danmark, hvor man ikke tager hensyn til værdier og anden kulturbaggrund i det grønlandske samfund.

Det handler mest om den historiske udvikling, at Grønland har været en koloni og samfundsudviklingen før hjemmestyrets indførelse. Det handler om at modernisere samfundet og de metoder,

der blev anvendt i disse bestræbelser, men det handler også om at arve måden at administrere samfundet på efter hjemmestyrets indførelse.

I sig selv er det fint at undersøge forebyggelsesmetoder i andre samfund og anvende brugbare emner, hvis man tilpasser forholdene til det samfund, man lever i. Men hvis man tænker på den mængde viden, som mange socialarbejdere besidder i dette samfund og implementerer denne viden for at løse problemerne, så er der meget at hente. Det vigtigste er så at spørge familierne - den ældre generation, børn, voksne, foreninger, socialarbejdere - spørge disse grupper om deres syn på problemernes kerne. Efter min mening skal forebyggelse ske ude i samfundslivet og ikke hos ansatte eller i det offentlige.

Anvendelse af forebyggelse blev først effektiviseret i de seneste år og må betegnes som noget moderne. Baggrunden kan være WHO's målsætninger om ”Sundhed for alle i år 2000”. Men når problemerne først er tilstede, kan det være problematisk at forebygge noget, hvor selve behandling af problemerne er blevet en nødvendighed.

Jeg vil se lidt tilbage i historien for at tage konkrete eksempler i måden at forebygge problemer på tidligere.

Vore forfædre har haft tradition for at forebygge problemer ved at have normer, der kan for-hindre problemer. De uskrevne normer, der blev anvendt, er ikke nedfældet som de love, vi kender i dag. Men disse normer kunne tænkes at have stærkere effekt i forhold til i dag, fordi det tætte netværk, der var i gamle dage, krævede det, hvor problembarnet hurtigt kunne sættes på plads.

Den gamle familiestruktur har eksempelvis været baseret på fællesskab, når der trængtes til hjælp, når det handler om ejerforhold og når det handler om forsvar. Husmoderen og husfaderen havde det overordnede ansvar for familien og åndemaneren var som den eneste tjenestemand den nærmeste hjælp i forskellige situationer. Hvis man skal sammenligne forholdene dengang og i dag, så kan man sidestille åndemanerens rolle med forebyggelseskonsulentens. Der var så nogle kriterier, der skulle opfyldes for at komme i betragtning som familiens overhoved, der afhang af arbejdsvejen, viden og hvor man var bosat.

Det vigtigste i datidens samfundsstruktur var familiens bevarelse og overlevelse. Normerne fandt man i traditionerne, tryllesangene og i troen. Det var yderst vigtigt at følge de eksisterende normer og disse krævede en del inden for familielivet.

Finn Breinholt Larsen (1983) har lavet en undersøgelse om, hvordan man løste konflikter i et lille samfund.

Samfundslivet kunne trues af to årsager:

- 1) Ændringer i levevilkår på grund af forandringer i naturen - om afhængighed af ressourcer i naturen.
 - 2) Konflikter i samfundet, der forstyrrer samhørighed og tillid - om det sociale liv og adfærd.
- A) Fortrængning af konflikter fra den daglige interaktion. Adfærd der betød, at konflikter der kunne true freden i samfundet, normalt ikke fik frit løb.

Beskrivelse af hvordan man opdrog børn blandt Inuit til at blive psykisk stærke - regler for at løse konflikter i samfundslivet i forhold til at have evne til at styre følelser - evnen til at fortrænge følelser.

- B) Anvendelse af bagtalelse til bearbejdning af konflikter. Her anvendte man bagtalelse for at få individer til at følge efter normerne. Anvendes som advarsel.
- C) Genoprettelse af freden i samfundet gennem forsoning af de stridende parter. Anvendelse af sangkampen for at stabilisere forholdet mellem fjendtligt indstillede parter. Spiller en stor rolle for opretholdelsen af den sociale orden.
- D) Genoprettelse af freden i samfundet gennem fjernelse af kilden til konfliktens opståen. Anvendelse af blodhævn og kollektiv drab for at genoprette den samfundsmæssige stabilitet ved at dræbe den faktiske ophavsperson eller formodede ophavsperson. Det kunne dog foranledige en ny blodhævn.

Som eksempel kan man nævne, at der har eksisteret normer, der forhindrede blodskam eller seksuel udnyttelse af børn.

Illormisaanneq/drilleforhold (joking relationship) (Petersen, 1992). I den sociale orden har man anvendt forebyggelse for at undgå intime forhold blandt familiemedlemmer, forebyggelse af fornærmelser for at undgå tilnærmelser blandt fætre og kusiner - handler om verbale drilleforhold, normer og regler for ikke at være alene sammen.

Professor Robert Petersen skrev, at drilleforhold også kunne handle om andre ting, men at den primære hensigt var at undgå konflikter, der kunne true freden i samfundet, fordi truslen kunne koste menneskeliv i et lille samfund og normløsheden kunne få alvorlige konsekvenser, der truede samfundslivet.

At der har været tilfælde af blodskam er blevet beskrevet i nogle enkelte skrivelser, som da Lars Dalager fra Fridericchaabs Coloni i 1752 beskrev (døtre) på denne måde:

”Men dette er saa afskyelig en Last, saa Grønlændere selv sige, at de faae Hierte-Klappen ved at tænke derpaa, hvorfor og saadanne unaturlige Mennesker stedse søge at holde sig i en Krog for sig selv”

(Dalager, 1752)

I bogen ”The Elementary Structures of Kinship” skrev antropolog Claude Lévi-Strauss også om samfundets forbud mod blodskam og kaldte forbuddet for noget universelt, fordi forbuddet inkluderede regler for hvem, der kunne blive gift med hinanden og forbød eksempelvis søskende at blive gift med hinanden. At have overordnede normer for samfundet blev betragtet som noget godt, mens egoistiske handlinger blev betragtet som trusler mod familielivets fred.

I takt med forandringerne i samfundsstrukturen kom der også nogle nye problemer. I begyndelsen af 1800-tallet, efter mødet mellem grønlænderne og europæerne havde fundet sted, kom der også forbud, der forebyggede nære relationer. I bestræbelser for at beskytte grønlænderne mod smittesygdomme og alkohol, forbød man nærmere kontakt mellem grønlændere og hvalfangere. Et sjovt eksempel var så inspektør Motzfeldts forbud, der også fortæller lidt om hans syn på

grønlændere - og som var skrevet til engelske hvalfangere, der opholdt sig ved Qeqertarsuaq, på et noget gebrokkent engelsk:

*”Til nogle Engelske Hvalfanger Captner, som seilede herforbie.
Sir. Wery kindly I beg, you will let thæ Natives get no Brandy
onbord your Ships, because they, not only sale their Necessitys
for this destructive Liquor and neglect their Duty, but inebriated
they ar wery bad: Disorderly and Desperate.
I am assured that you as a Gentleman of this my Petition, which only,
Design ar to prevent Disorder and Destruction among this poor Inhabitants.
I remain Sir!-
Your obliged”*

(Motzfeldt, 1803)

Selve forebyggelsesarbejdet blev effektiviseret efter 1950. Problemerne blev mere og mere omfattende i takt med ændrede samfundsforhold og tab af værdier i familielivet. Konsekvenserne af G-50 - politikken var blandt andet modernisering af sygehusene og boligforholdene, der skulle forebygge epidemier i samfundet.

Axel Kjær Sørensen skrev:

*”Det foruroligede også de styrende, at der dukkede nye problemer op, som man hidtil ikke havde kendt. Landsrådet havde i sin iver for at manifestere den nye ligeberettigelse lukket op for fri indførsel af øl og spiritus, hvilket havde ført til et drikkeri af voldsomt omfang. Også vold og anden kriminalitet blev velkendte hverdagsfænomener. Og landslægen kunne berette om drikkeriets, kønssygdommenes og den dårlige ernærings huggen ind på befolkningens sundhedstilstand. Disse fænomener blev naturligvis af danskere tolket som grønlændernes reaktion på de ting, der skete i Grønland. Men det var et dilemma, man var havnet i.
Udviklingen kunne ikke gøres om, og skulle der ske en hurtig forbedring af forholdene, var det nødvendigt med en omfattende indsats, planlagt og gennemført af danske. Svaret på denne uforudsete krise, som Højlund kalder den, var da også at indsætte dansk ekspertise for at løse de uheldige følger virkninger.”*
(Sørensen, 1983./ p.179)

Effekten af forebyggelse har en stor betydning. Gennemsnitsalderen er blevet højere, der er kraftigt fald i børnedødeligheden, der er kontrol over smittesygdomme og der er en kraftig forbedring af boligforholdene.

Det er på alle måder blevet et moderne samfund, men psykisk set har udviklingen en bagside, der tapper for styrken i samfundet. Hvis man sammenligner forholdene med andre samfund, fortæller det højere tal om problemernes omfang. Det benytter man sig godt af i forebyggelsesarbejdet for at vise problemernes omfang.

Den teori, der bliver benyttet i forebyggelsesarbejdet i vore dage, er som oftest Caplans teori (1964).

”Primær forebyggelse: *Her søger man at gribe ind overfor grundlæggende årsagsfaktorer til social- og sundhedsmæssige problemer. Man søger at påvirke generelle levevilkår i en befolkning eller et lokalsamfund. Er rettet mod alle.*

Sekundær forebyggelse: *Når det ikke lykkes at skabe gunstige levevilkår for alle (primær forebyggelse), så må man søge at hindre sociale- og sundhedsmæssige problemers udvikling hos grupper af særlige truede, eller i truede lokalmiljøer. Er rettet mod risikogrupper.*

Tertiær forebyggelse: *Når det ikke lykkes at hindre sociale- og sundhedsmæssige problemers udvikling for alle i risikogrupper, så må man søge at hindre forværring af eksisterende sociale- og sundhedsmæssige problemer, eller hindre at de bliver kroniske. Er rettet mod individer eller grupper.*

Model vedrørende niveauer i forebyggelse, inspireret af Caplan (1964)

Som oftest er det offentlige, der tager sig af forebyggelsesaktiviteter i dag. Tidligere var det familien, der tog sig af forebyggelsesarbejdet, som nu bliver varetaget af direktorater og instanser med den konsekvens, at ansvaret bliver frataget fra de enkelte mennesker, og selve forebyggelseskravet er at leve bedre og sundere efter det offentliges præmisser. Netop derfor er det nærliggende at tro, at ansvaret for ens eget liv er hos det offentlige – ”det kommer jo alligevel for at hjælpe os!?”

”Tankerne bag forebyggelse er altså grundlæggende og helt enkelt, at det er bedre at forebygge end at behandle både for den enkelte og for samfundet”

Redegørelse om PAARISA, 1999./p.1
(Caplan, 1964)

”Forebyggelse skal ske på landets og befolkningens præmisser, der skal ikke forebygges for borgerne, men alle skal sikres adgang til viden og oplysning, således at den enkelte selv kan tage ansvaret for eget liv og helbred”.

Ibid./p.5

I sig selv er det godt nok, når det offentlige og instanserne giver retningslinier for, hvordan man burde leve livet og forebygge, at noget går galt. Netop personalet i sundhedsvæsenet og i socialvæsenet gør en stor indsats, når det handler om behandling og for at forhindre kaotiske forhold. Problemet er den store mangel på uddannet personale som psykologer og socialmedhjælpere. Arbejdspresset er hårdt og koster tid i forhold til en fyldestgørende service over for brugerne. Derfor anvender man først og fremmest sekundær og tertiær forebyggelse.

Når arbejdet bliver tilrettelagt på den måde, er tiden kun knap for at nå ind til problemets kerne. Men det er yderst vigtigt i et forebyggelsesarbejde, at ressourcerne er tilstede for at opnå et optimalt resultat. Når det handler om de menneskelige omkostninger i samfunds-strukturen, er det vigtigt at

kunne se forholdene før og nu. Heri er det vigtigt at kunne se de mest nødvendige behov: Bolig, arbejde, hobby, støtte og rådgivning m.m. Disse ting handler om den primære forebyggelse.

Ikke mindst har anvendte teorier deres betydning i forebyggelsesarbejdet. At have sin kritiske sans for de anvendte metoder har også sin betydning for at opnå det optimale resultat i forebyggelsesarbejdet, eksempelvis når det handler om forskelle i samfundsstruktur og kultur.

I forebyggelsesarbejdet er man gået bort fra fællesskabet i familien som institution, hvor forebyggelse handler om de enkelte individer i vore dage. Tankegangen er ”respekt for familien er respekt for et hjem” og dette foranlediger, at man skal undgå unødvendig indblanding udefra, selvom princippet i det grønlandske samfund har været at have et fælles ansvar.

At have et fælles ansvar i familien har tidligere været en metode i at forebygge, fordi det tætte familieliv og selve fællesskabet krævede det. Hvis det enkelte familiemedlem har et problem, blev hele familien påvirket af det, deriblandt børnene - og det påvirkede så også samfundet som sådan. Hvis børnene blev udsat for noget, så fik det konsekvenser for hele samfundet !

Ved at placere ansvaret for forebyggelse i direktorater og hos ansatte, fratager man familierne ansvaret. I betragtning af familiens vigtige rolle kan denne fremgangsmåde vurderes som upassende for den grønlandske identitet og samfundsstruktur. Man kan gætte sig frem til, om dette problem har splittet familiesamhørigheden, men efter min mening er det svært at komme med en konklusion, fordi traditioner for at bo sammen og høre sammen som familier, eksisterer flere steder langs kysten den dag i dag.

Der er ingen tvivl om, at indsatsen for forebyggelse er stor og at de mange utrættelige behandlere har opnået mange gode resultater og stadigvæk gør det - men efter min mening vil man opnå meget bedre resultater ved at give familien eget ansvar. Dét afgørende er, at familien har en følelse af, at samfundet har brug for én; at man kan yde noget og at man gør sit land en tjeneste.

Som afslutning vil jeg komme ind på, at forebyggelsesindsatsen foregår meget via medierne. Selve indsatsen, hvor man fokuserer meget på problemernes omfang, kan jo få den virkning hos målgruppen, at man bliver godt træt af at høre om problemer, især når problemerne omtales som noget, der er gældende for alle. Konsekvensen kan jo godt blive, at man mister interessen for at følge med, og betragter denne form for formidling som misvisende for egen identitetsfølelse.

Eksempelvis hører vi gennem medierne om de dårlige forhold i Østgrønland, som godt kan give det indtryk hos vestgrønlænderne, at dårligdommene gælder generelt for alle østgrønlændere. Vi ved jo, at der sker ting og sager langs kysten, men der er ingen, der stiller spørgsmålet om, hvad problemernes kerne er. Fordomme lever i bedste velgående og er med til at forværre situationen, når man ikke forstår at snakke problemerne igennem.

Dette problem har sin betydning i forhold til selvværd og selvtillid. Derfor mener jeg, at der er behov for at opveje det negative og det positive i problematiseringerne, fordi når det negative vejer tungere, så glemmer man ligesom, at der er mange velfungerende familier i Grønland, der har et godt liv og som sørger godt for deres børn. Det kan jo være, at indsatsen i forebyggelse får en stærkere virkning, hvis man husker at tage det mere positive med i debatten og lader være med at kopiere metoderne fra andre hele tiden.

Det vigtigste redskab ved forebyggelsesarbejdet er selve familien. Forebyggelse kan ikke ske ovenfra, men bør være i familien. Familier, den ældre generation, børn, voksne og socialarbejderne bør komme ud med deres mening om problemets kerne, hvor de kommer ud med deres holdninger om, hvordan forebyggelse bør ske. Efter min mening er det vejen til at opnå en mere effektiv forebyggelse, hvor de enkelte bliver involveret i opgaverne.

Hvis opgaverne for forebyggelse bliver ved med at være hos det offentlige, så tror folk jo, at de trygt kan overlade løsningen af problemerne til forebyggelseskonsulenterne og det offentlige, og dermed bliver ansvaret placeret hos det offentlige og ikke hos familien.

Mangel på boliger og arbejde er jo også omfattende problemer, der forhindrer folk i at tænke på at have sundere livsstil, at ryge mindre og at drikke mindre m.m. Den største hindring kan jo være, at den enkelte føler mangel på respekt for og nytte af sin egen eksistens.

INDRE BARRIERER MENNESKELIGE OG PROFESSIONELLE

Af Klinisk psykolog Conni Gregersen, Direktoratet for Sociale Anliggender og Arbejdsmarked

I mit arbejde ser jeg børn uden familie og mange børn, som ikke kan regne med støtte, hjælp eller opbakning fra deres familie. Jeg ser børn, der ikke har det godt og som ikke kan mærke forældrenes kærlighed.

Ofte går der alt for lang tid, før disse børn får hjælp.

Jeg skal snakke om nogle af de barrierer, der indefra i os kan forstyrre arbejdet med at hjælpe disse børn.

Jeg vil bede jer om at høre mine ord på en klangbund af, at der faktisk udføres **meget** godt behandlingsarbejde i Grønland, og at jeg alle vegne i Grønland møder engagerede, ressource-stærke medarbejdere med vilje til at lære. De er for få. De bliver slidte og trætte, modløse af og til, fordi byrden af arbejdsopgaverne er stor. Det skyldes også nogle af de barrierer, som jeg vil tage frem her. Men det er vigtigt for mig at understrege, at "råmaterialet" er til stede.

”Indre barrierer, menneskelige og professionelle”. Det er titlen på mit indlæg.

Jeg vil tage udgangspunkt i, at vi bruger os selv som arbejdsredskab, og derfor også let kommer til at snuble i vores egen opdragelse eller opvækst i arbejdet.

Jeg ser på tre lag i psyken:

- **det individuelle niveau:** det unikke ved et menneske,
- **det kulturelle niveau:** det fællesmenneskelige og inderst, et eksistentielt grundlag,
- **det almenmenneskelige:** det, der gælder for alle mennesker.

Det almenmenneskelige og det individuelle knyttes sammen i det fællesmenneskelige. Altså, vi lærer gennem kontakten med andre mennesker at forvalte både de vilkår, som vores eksistens bygger på og at udfolde de specifikke evner og ressourcer, hver enkelt af os medbringer ved fødslen. **Opdragelsen udfolder så at sige det kulturelle lag i barnets psyke.**

Den måde, som barnet bliver mødt på i sit miljø allerede før fødslen, sætter rammer for på hvilken måde dette barn kan udfolde sig. Allerede som nyfødt bliver man mødt med normer og værdier i de omgivelser, man vokser op i. Man erfarer på hvilken måde, det er normalt at omgås et lille barn og sørge for det.

Normer og værdier er sat af kulturen eller samfundet, og andre er sat af familien og kan afvige fra de "almindelige" kulturelle eller fra samfundsnormerne.

INDIVIDUELT NIVEAU

Personlige egenart og særkende - det enestående/unikke, evner og ressourcer...

KULTURELT NIVEAU

Alle former for fællesskaber, omgang med andre mennesker, tilhørsforhold etnisk, familiemæssigt, religiøst, sportsklubber... D.v.s. normer - værdier - sprog - religion...

EKSISTENTIETLT NIVEAU

Almenneskelige livstemaer døden - friheden - isolationen - meningsløsheden
Ur-angsten -Åndeligheden...

Det eksistentielle niveau er det, alle mennesker har til fælles i kraft af det at være et menneske. Der er forskellige almengyldige love f.eks. for udviklingen, som gælder for alle mennesker.

Det kulturelle niveau omfatter alt det, omgivelserne former hos personen. Jeg tænker kultur i bred betydning. D.v.s. såvel etnisk som tilhørsforhold som familiemæssig, religiøs eller andet gruppetilhørsforhold. Her refereres f.eks. til den måde, barnet bliver modtaget på i verden og dets muligheder for at høste erfaringer og danne sig et billede af den verden, det er født ind i.

Det individuelle niveau repræsenterer det, som barnet i sin egenart kommer med af evner, ressourcer og muligheder for udvikling.

Barnets individualitet kommer selvfølgelig til at udfolde sig på baggrund af de andre niveauer: i et miljø, der **tilgodeser** barnets behov og er opmærksom på at lære barnet almindelige ting, vil lette barnets udfoldelse af sit iboende potentiale, mens et miljø, der **overser** eller direkte mishandler barnet, vil besværliggøre for barnet at udfolde sit iboende potentiale.

Det omsorgssvigtede barn kommer ofte til at fremstå som et barn med et meget "tyndt" kulturelt lag i personligheden. Det mangler normer og værdier at styre sit liv efter. Barnet må hele tiden føle sig frem til andres forventninger og kommer ofte til at føle sig dum i almindelige situationer, fordi hun/han er usikker på almindelige sociale omgangsformer selv i sit eget samfund. Hun/han ved ikke, hvad der er normalt og unormalt i sin egen kultur. Hun/han kommer dermed let i berøring med det eksistentielle niveau meget overvældende **angst**. **Angst** er som bekendt en vældig ubehagelig følelse, som de fleste mennesker af al kraft vil prøve at reducere med alle midler, f.eks. alkohol. Mange af vore klienter har ikke udfoldet det kulturelle lag. De er plaget af angst og mindreværd, og den mangel på målrettedhed i tilværelsen, som følger med dette.

Mange af vores arbejdssituationer ligner sociale situationer: vi snakker med folk, måske får vi en kop kaffe eller te. Vi skal snakke med familien om svære, ofte tabu-belagte emner, så alene det gør det nødvendigt at bryde med konventionerne. Det betyder selvfølgelig ikke, at man skal være hverken fræk, ubehøvlet eller nedladende over for klienterne.

Mennesker gør deres bedste. Det er svært at tro, når man ser, hvor destruktive og selvdestruktive, de kan finde på at være, men deres adfærd er udtryk for deres evne til at mestre en given situation på et givet tidspunkt. Vi må betragte den destruktive og selvdestruktive adfærd som en overlevelsesstrategi i en i øvrigt umulig situation, så i stedet for at fordømme menneskers "forkerte opførsel", kan vi prøve at undersøge, hvad der får dem til at gøre det, de gør.

De synes som regel selv bagefter i hvert fald, at de har gjort noget forkert, og deres skam og skyldfølelse blokerer for en effektiv problemløsning. Ofte standser de ved en virkelig fast beslutning om aldrig mere at gøre det. Disse beslutninger holder lige, indtil næste fristelse er for stor - ny skam/skyldfølelse - ny beslutning. Skam- og skyldfølelsesspiralen bliver tungere og tungere. Situationen kører fast i et destruktivt mønster. Hvis vi så, som ellers er ansat til at hjælpe

dem, fordømmer dem, når de viser os de sider, som har bevirket, at de skal have hjælp, ja, så kommer vi til at forstærke deres nedadgående, depressive spiral af skam og skyldfølelse.

Vi skal naturligvis ikke acceptere forældres destruktive adfærd og svigt af børn, selvom vi godt kan forstå, hvorfor de nødvendigvis må gøre det. Vi skal f.eks. hjælpe dem med at udvikle andre strategier til at håndtere vanskelige situationer.

Det er faktisk krævende at fastholde et ubehageligt emne i en situation, der ellers signalerer til hyggeligt samvær. Hvis samtalen oven i købet foregår i klientens hjem, er man underlagt de almindelige regler for god gæsteopførsel. Hvor grimme ting kan man sige til folk i deres eget hjem? Hvad nu, hvis de smider mig ud?

Som professionel i Grønland lever man ofte i samme lokalsamfund som sine klienter. Om man vil eller ej, så møder man dem i butikken, hos fælles bekendte eller familie. For at kunne det blandt andet, vil man måske gerne sikre sig at stå på god fod med dem eller der kan være tale om klienter, der er direkte truende eller voldelige, som behandleren bliver bange for at møde også i fritiden.

Som professionel i Grønland kan man meget vel være involveret i forvejen på forskellige måder med én, der bliver ens klient. Det vil som regel skabe forvirring i den professionelle og blive en barriere i form af forbehold eller det modsatte: grænseløshed, alt for megen inddragen af klienten i det, der skulle være den professionelle faglige overvejelser.

Opgaven er altså at lære at sige tingene uden at krænke den anden, så man faktisk kan overholde reglerne for god gæsteopførsel og samtidig fastholde sit arbejdsmæssige mål. Jeg skal altså fastholde i min bevidsthed, at jeg er på arbejde med et bestemt formål, så jeg ikke lader mig forføre af situationen og går til kaffeslaverads, i stedet for at være på arbejde.

Det handler om grænser (som vel kan siges at være en konstruktiv udgave af barrierer) - grænser mellem mennesker og grænser inde i mennesker, i dette tilfælde i "mig som professionelt menneske".

Jeg forestiller mig **en grænse** mellem det professionelle i mig selv: den del af mig/min personlighed, der rummer min faglighed, og så det private i mig selv: den del, som ikke direkte nærer eller næres af min faglighed.

Jeg forestiller mig de to dele forbundet som inder- og ydersiden på en **vendjakke**. Når jeg går på arbejde, vender jeg prof-siden udad og når jeg holder fri, vender jeg privat-siden udad. Jeg har begge sider med mig hele tiden.

Der er ikke tale om to adskilte personlighedsdele, men der er tale om forskellige sider "af mig selv" og forskellige muligheder for at vende mig, så det passer til forholdene. Der er tale om processer i psyken, selv om tegningen ser noget bastant ud...

Hvis det professionelle lag ikke træder i kraft, vil det selvsagt lettere kunne ske, at man snubler i "kaffeslaverads-barrieren", så jeg vil gerne sige lidt om, hvad jeg mener er nødvendige forudsætninger for, at professionalismen kan træde igennem:

Først og fremmest må jeg have **viden** om det område, jeg arbejder med og kende til forskellige arbejdsmetoder. Arbejdsmetoder skal trænes, så den faglige viden kan integreres.

Relevant viden kan opnås på mange måder: man kan uddanne sig inden for et fag og således kvalificere sig, eller man kan opsøge viden om et specifikt område. Viden hjælper mig til at kunne opstille realistiske mål og vælge en relevant metode.

Manglende viden bliver en barriere i arbejdet. Den kan også være yderligere en barriere, som jeg vil kalde "**følelseskompas**set": Vi møder stærke følelser hos klienterne, samtidig med at deres problematik vækker stærke følelser i os. Da sker det, at vi lader arbejdet styre af de stærke følelser og ikke af analyse eller ud fra en balanceret vurdering af situationen. Stærke følelser har det jo med at ville styre. Får de lov til det, er det at bruge følelserne som kompas. Det egner følelser sig faktisk ikke til. De er derimod et rigtigt godt barometer i arbejdet. Altså velegnede til at angive stemninger og mulige veje.

"Følelseskompas

set" kan også aktiveres af andre ting end manglende viden, f.eks. af **følelsernes smitsomhed**: Følelser fra de andres problemstilling "sniger" sig ind i os og får os til at tro, at de er vores egne, så vi tillader dem at styre. Vi kalder dem "den projektive identifikation". Det er en mekanisme, som **fungerer ubevidst**. Man ved ikke selv, hvordan man lægger sine følelser ind i de andre og får dem til at føle og handle, som om det var egen følelse. Det virker som regel stærkt og netop derfor virker det som en voldsom barriere i arbejdet. Det er vanskeligt at erkende det, når man er "**fanget**" i en projektiv identifikation, med mindre man er trænet i at genkende mekanismen inde i sig selv.

Det kræver vedholdende træning, for det er klart, at i det øjeblik, jeg som menneske mærker en følelse inde i mig, så vil jeg naturligvis umiddelbart tro, at det ER min egen følelse, siden det er mig, der føler den.

I familier med misbrug er det almindeligt, at kommunikationen foregår i følelsesstyrede under- og overordningsforhold og ikke i jævnbyrdige møder mellem ligestillede. De har svært ved at forestille sig andre måder at mødes på, så også i forhold til behandlere vil de ofte starte med at underkaste sig behandleren, eller sætte sig over og opføre sig krænkende, f.eks. truende.

Vi har valgt at blive behandlere eller omsorgspersoner, fordi vi gerne vil hjælpe mennesker. Derfor sker det nemt, at **behandleren lader sig invitere til en frelserrolle**. Specielt offer-adfærd appellerer til, at behandleren trøster eller forsøger at udfri klienten af sine lidelser. Det er imidlertid ikke muligt, og **når den professionelle "falder for" appellen og forsøger at frelse, sker der ofte det, at klienten ændrer sin adfærd til krænkeradfærd**. Da kan den professionelle nemt føle sig misbrugt og misforstået og måske reagere som et offer og f.eks. appellere til klientens forståelse. På dette punkt kan **klienten så overtage frelserrollen** og begynde at trøste behandleren. Denne "trekantsdans" kender klienten hjemmefra som måden, man er sammen på, så den føles helt naturlig for hende/ham.

Hvis spillet "vinder", dropper behandleren måske sin klient, som så kan føle sig som offer for systemets uretfærdighed og evigt skiftende hjælpere. Hvis fagligheden vinder, bruger den professionelle sin supervisor til at afdække, hvordan han/hun gik "i fælden" og hæver sig op i et overblik, får øje på sit mål, bruger følelserne som barometer i stedet for kompas, og møder klienten i reel respekt og ikke i hans/hendes symptomer. Og så sker der gode forandringer.

Grænsen, som jeg ser som et godt arbejdsredskab, kan blive en barriere, hvis den er for flydende eller for rigid.

Jeg hører undertiden **behandlere i Grønland** sige, at "**jamen, her i Grønland er vi så tæt på vores klienter, at det slet ikke kan lade sig gøre at have de der grænser**". Det er ikke sandt efter min mening.

Det er jo en **kunstigt skabt** grænse og jeg har selv lavet den inde i mig selv, så den kan fungere hvor som helst. For mig at se er det **netop vigtigt i et lille samfund**, hvor man lever sit eget private liv tæt på klienternes, at man gør sig **klart**, hvornår man er på arbejde og hvornår man har fri, uden at gøre sig skizofren. Man kan have nogle spørgsmål liggende og rumle i hovedet, som f.eks.: Hvad kan jeg gøre for at opretholde respekten om mit arbejde uden at give køb på min personlige frihed? Hvordan kan jeg afgrænse mig i forhold til klienter i fritiden, uden at de føler sig afvist eller ydmyget i deres eventuelle kontaktforsøg?

Ligeledes kan det være hensigtsmæssigt at lave strategier for, hvordan man vil omgås "andre menneskers" velmenende interesse for f.eks. de børn, jeg arbejder med. Hvordan kan jeg svare Aqquluks moster, som sikkert vil spørge til ham, næste gang vi mødes i butikken? Hvordan kan jeg bevare fatningen, næste gang jeg møder Najas far, når han er fuld og skælder mig ud over børnehjemmet. Måske truer han mig? Hvordan kan jeg forklare min nabo, at jeg ikke var ondskabsfuld over for Malik i går, da hun så mig gå med ham, mens han hylede og skreg og råbte, at han ville hjem til sin mor?

Livstemaer og gamle sår bliver **berørt**, når vi arbejder med andres psykiske, følelsesmæssige eller eksistentielle problemstillinger. Hvis behandleren ikke får gennemarbejdet sine skyggesider og gamle sår, vil de **forstyrre det professionelle syn på klientens problematik**. Måske vil behandleren "se" sin egen problematik overalt. Måske vil hun overhovedet ikke kunne få øje på den hos andre, fordi hun er ubevidst om den hos sig selv. Der findes alle former fra behandleren, der påtvinger klienterne deres egen løsningsmodel, til behandlere, der slet ikke tror på en forandring for klienten, fordi de selv forbliver plaget af deres eget. Og det bliver jo altså til temmelig voldsomme barrierer i arbejdet.

Det er så nemt at se de her problemer i de dysfunktionelle familier. Men der er også grund til at vende blikket mod systemet, som i mange tilfælde accepterer omsorgssvigt mod børn uden at gribe ind, selvom dette system netop skulle være et værn for svageste borgere.

Systemet spænder ben for sig selv ved at vægte mindsteindgrebsprincippet så højt. Det er klart, at man ikke bør lave "større" foranstaltning end nødvendigt, men der skal til gengæld laves det nødvendige. Så jeg ville ønske, at det bærende princip hed noget i retning af "behovsprincippet" eller "relevansprincippet", *for det ville indicere, at familien / klienten var i centrum.*

Manglende faglig viden eller indsigt i processerne kombineret med "familiemyterne" og mindsteindgrebsprincippet ødelægger undertiden de faglige analyser, fordi vi tror, at "logikken" i familiodynamikken i de dysfunktionelle familier er ligesom "logikken" i en velfungerende / vores egen familie, og der bliver iværksat en foranstaltning, som ville være passende, hvis familien dybest set fungerede ligesom "min" familie. Men det gør den ikke, og det er fortvivlende for mange

behandlere, at de ikke ser resultater. Behandlernes fortvivlelse udtrykkes f.eks. som "Nu har de fået så og så mange chancer " Sludder og vrøvl", siger jeg. Det svarer til at give en blind et par briller: Hjælpen bliver irrelevant.

Mange af klienterne tror slet ikke, en forandring er mulig og så har det jo ingen mening at anstrenge sig for at opnå den. Derfor er den tidlige, langsigtede indsats så afgørende i arbejdet med truede familier.

Man skal møde dem i deres bedste fungerende perioder for at opbygge et fortroligheds- forhold med dem, opstille langsigtede og kortsigtede mål, udforme konkret handleplaner og kontrakter, der handler om de krav, man stiller til dem. Der skal være tale om helt konkrete, målbare krav, som giver mening for forældrene. Man bør sætte ind, så snart man vejrer risiko for en familie. Det kan i nogle tilfælde være allerede under moderens graviditet (omsorg for det ufødte barn). Det kan være i moderens og barnets første kontakt (omsorg for det spæde barn) eller det kan være første gang, socialvagten skal ud og hente barnet/børnene på grund af husspektakler eller fordi barnet/børnene er forladt. Forældrene bør have den hjælp, de beder om, hvis de ikke selv magter opgaven. På denne måde kan forældres ansvarlighed over for børnene trænes, hvis den er faldet sammen. Det vil afdramatisere samarbejdet mellem professionelle og klienter, at man siger tingene ligeud på en respektfuld måde.

En anden "gevinst" er, at man undervejs i arbejdet får et meget mere nuanceret billede af forældrenes forældreevner, som kan give et fingerpeg om, hvilke mål, der er realistiske i denne familie.

Med denne prioritering kunne man undgå en del af de voldsomme sager, hvor børn igennem en stor del af barndommen gang på gang anbringes akut på en institution. Disse børn betaler en uhyrlig pris. De bliver slet ikke set af myndighederne.

Ét er, at man som barn er uheldig med sin familie. Det er galt nok, men endnu vanskeligere bliver det at forstå og bære, når de sociale myndigheder oven i købet lader som om, der ikke er noget galt. Som om det er meget normalt lige pludselig at blive sendt på børnehjem af og til. Som om det er meget normalt, at mor og far bliver væk og man pludselig er helt alene i timevis eller i dagevis. Det svarer til, at man ved trafikulykker nøjes med at give ofrene førstehjælp, men aldrig undersøger dem ordentligt eller behandler deres læsioner. Det ville kaldes meget forsømmeligt. Det er lige så forsømmeligt at overse børnenes situation.

Det forstærker deres problemer, nedsætter deres muligheder for selv at bryde mønsteret, fordi det bekræfter, at forældrenes opførsel er OK. Børnene bliver ikke hørt, troet, taget alvorligt eller hjulpet af en forstående voksen, som Else Christensen i går fortalte. Det kan ellers være afgørende for, om det lykkes for barnet at bryde med et destruktivt familiemønster.

Mange forældre vil selv kunne fornemme, i hvor høj grad de er i stand til at leve op til myndighedernes krav. Der behøver ikke være tale om et enten eller. Altså, at enten er børnene forældres eneansvar eller også er de fjernet.

Jeg ønsker mig fleksible løsninger. Spændende ordninger, hvor børnene bliver anbragt før de weekender, hvor forældrene vil drikke, så man sparer dem for angsten og usikkerheden, til foranstaltninger, hvor børnene er permanent fjernet. Her skal man arbejde på opbygning af børnene

i andre rammer og vurdere i hvilket omfang og under hvilke former et samkvem kan finde sted på en forsvarlig måde.

Selvom vi måske ikke altid kan nå forældrene i vores arbejde, så kan vi i hvert fald hjælpe børnene ved at opføre os omsorgsfuldt, lytte og bruge vores viden i forhold til børnene. Det letter i det mindste en smule og ligesom tillader dem at føle, at det er hårdt at synes, at det hele er en unormal situation at være i.

Det må være muligt at undgå det dobbelte omsorgssvigt, som sker, hvis det offentlige system ikke griber ind, når det enkelte barn omsorgssvigtet. Det må være muligt at sætte ind med en passende foranstaltning, som støtter og hjælper barnet.